

Marija Mercina

ŽENSKA HIŠA

Potrkala je in hkrati pritisnila na kljuko. Usta so se šobila, pripravljena na Dober dan, mama, kako si kaj, lica napela v pričakovanju poljuba. Presenečena je obstala sredi nešteto krat ponovljenih gibov; vsem navadam navkljub se vrata niso odprla.

Zdaj bi že vstopila. Mimogrede bi odpirala omare s hrano in iskala kaj za pod zob – navada ji je ostala iz študentskih dni – in po drobnih gospodinjskih znamenjih bi takoj vedela, kako se je mama počutila zadnji teden. Ogenj v štedilniku bi pomenil, da je vstala že dopoldan, posodice z ostanki hrane, da ima apetit, odprt šivalni stroj – da se nenavadno dobro počuti; še vijolice na okenski polici bi pripovedovale, ali jih je zalivala. Vseeno bi jo vprašala, Kako se počutiš, mama? Odgovorila bi ji, slabo, slabo, in nato podrobno poročala o zadnjih dneh. Marta bi jo vljudno prepričevala, da dobro zgleda. Ja. Prav zares dobro zgledaš. Sebi pa ne bo mogla lagati. Mama se vsak teden postara za kakšno leto: njena hoja je vse bolj okorna, njen obraz postaja podoben posušenemu jabolku.

Še enkrat je pritisnila na kljuko. Nič. Vrata se niso odprla. Kam bi mama lahko šla? Kam? V mislih jo je iskala na njenih običajnih poteh. Morda v trgovino, da si kupi kruh in mleko... H kakšni prijateljici? Ali na pokopališče, da pobrklja okoli rož na moževem grobu? Vsa leta enako, kot da bo večno tako, kot da se ne bo, da se ne more nič zgoditi.

Začutila je mrzlo kljuko pod svojo roko in se zagledala v drugačno sliko. Mama leži v postelji; s široko odprtimi očmi gleda v prazno, nič ne reče... Nobe-nega glasu ne bo nikoli več iz njenih ust... Vrata so se začela grozeče nagibati proti njej. Ne, to se ne sme zgoditi! Tega ne bo dovolila.

Močnejše je potrkala in že zaslišala, kako se obrača ključ v sosednjih vratih. Sosed prihaja gledat, kdo razbija. Vsak čas bodo z vseh strani pritisnili še vsi drugi. Govorili bodo: »Uboga ženska! Ni prav, da živi tako sama! Ali nima nikogar?« Čeprav bodo Marto dobro videli, se bodo obnašali, kot da je ni, in drug drugemu pravili, kdaj so mamo zadnjič videli...

Zakaj ni vzela ključa! Mama jo je velikokrat svarila:

»Veš, lahko da se mi kaj zgodi. Bolje je, če imaš ključ, da ti ne bo treba vdirati v stanovanje. Če se mi kaj zgodi,« jo je pomenljivo gledala.

Marta ni z ničimer pokazala, da jo razume. Molčala je, pod negibnim obrazom pa je zagorela od jeze. Zakaj me neprestano spominja na to, da bo umrla! Saj vem, da bo. Saj bomo vsi! Kdor umre, o tem nima časa govoriti toliko let kot ona. Oče ni nikoli napovedoval svoje smrti, pa je vseeno umrl. Umirajo mladi ljudje, pa so tiho! Jeza je naraščala, ko pa bi se morala razliti čez rob in vzkipeti, jo je zadušila Martina

slaba vest. Kako more! Kako more tako hladno in brezčutno razmišljati o mamini smrti!

Mama je najbrž začutila, da nekaj ni v redu, pa se je hitela popravljati: »Mislim, da še ne bom umrla.«

»Zakaj sploh misliš na to! Če bi pomagalo razmišljati... Saj tega nobeden ne ve! Čemu govoriš v prazno! Molčiva že enkrat o tem!«

»Ali te nič ne skrbi?«

Martino slabo vest, ker med tednom tolikokrat pozablja na mamo, je zadušil boleč spomin na to, kako dolgo je, vse od zgodnjih otroških let, neprestano trepetala za mamino življenje. Še med glavnim odmorom je iz šole tekala domov, tako jo je skrbelo. Čutila se je odgovorna za mamino življenje tako kot za njeno srečo. »Največja sreča je zame, če si ti pridna.« In je bila pridna, saj je imela ključ do mamine sreče. In mama je dolgo dajala osnovni ton njenemu življenju. V molu.

A potem se je uprla.

Mama! Nisem hotela s tabo čutiti vseh tvojih bolečin! Svoje sem vedno hitro pozabila. S tabo bi delila veselje in smeh, mama! Ne, solz pa ne! A ni in ni se nama posrečilo. Pač! Ko sva se igrali. Ali ko si zalivala rože in pela. In ko so prišli na obisk sorodniki in smo v kuhinji plesali ob radijskem sprejemniku. – A še večkrat kot veseli smo bili pri nas žalostni. Si mislila, da smo si ljudje bliže, kadar smo žalostni? Je ljubezen žalostna? Ali zato nisi pozabila niti ene žalostne stvari v svojem življenju?

Šele ob otrocih se je Marta osvobodila odgovornosti za mamino srečo. Prvič je stopilo Martino življenje v prvi plan. Že zaradi njih je morala najprej poskrbeti zase. Saj ne da bi bila nenadomestljiva... A čeprav se za vsakim človekom vse hitro poravnava in pozabi, da je sploh bil, bi otroci celo življenje občutili izgubo. Za vedno bi izginila njihova brezskrbnost in lahkomišelnost. Ker sta mami v najnežnejših letih umrla najprej oče in potem še mati, ju nikoli ni mogel nihče nadomestiti, nihče ji ni več mogel dati dovolj ljubezni. Njene tožbe so bile prošnja za nove in nove dokaze, da je ljubljena, vendar jih Marta ni razumela ali pa jih ni hotela. Ali mama res ne ve ali noče vedeti, da jo imam rada? Ali moram v strahu trepetati zanjo, da začuti mojo ljubezen?

Zavedela se je, kako dobro zna mama varovati svoj življenjski plamenček. Čustva so ji še v starosti plamenela z nezmanjšano močjo; njene žalosti niso bile namreč nič manjše kot v mladosti. Zdelo se je, da govori: Glejte, kaj vse sem pretrpela, a še živim. Prav zato sem živa!

Marta pa je bila bolj nadarjena za življenjsko srečo kot za nesrečo. Veliko let je odganjala misel na smrt in se na vse načine poskušala izmakniti maminemu najljubšemu pogovoru. Šele zadnji čas se je vdala, ko se je brez odvečne in nekoristne žalosti prepustila jasnemu spoznanju, da je mama že toliko stara, da ne more več dolgo živeti. Bilo je, kot bi se v mraku, preden prižgeš v kuhinji luč, ozrl za zahajajočim soncem. V takih trenutkih bi se tudi Marta rada pogovarjala o smrti.

Pri tem so jima pomagali Martini otroci. Ko so v omari odkrili mrliške rjuhe in lepo modro obleko, so na veliki zakonski postelji pripravili pare. Z mamo sta prišli v sobo v trenutku, ko so se pripravili, kateri bo mrlič: Polona in Nina sta se cukali, katera bo oblekla modro obleko z belim čipkastim ovratnikom, Rok pa si je natikal mrliške copatke. Sredi smeha in hrupa je mama gledala v igro spremenjeni najslovesnejši trenutek svojega življenja. – Vso mrliško opravilo je potem preložila na najvišjo polico v omari, zunaj dosega otroških rok.

Martina zavest, da se bliža neizbežno, pa je bila vse močnejša. V najboljšem primeru bo mama živela samo še nekaj let, zato je bilo vsako snidenje z njo praznik:

Zadnje čase je največkrat prihajala k mami sama, navadno popoldne, ob uri, ko je mama počivala. Legla je k njej na drugo posteljo, na očetovo izpraznjeno mesto, se pogovarjala z njo ali pa jo samo poslušala. Mama je v svojem spominu iskala vse bolj oddaljene dogodke in Marta se je molče prepuščala mrmrajočemu glasu. Čutila se je ubrana z njo – ob njenem glasu in dihanju se je vračala v otroška leta, daleč daleč nazaj, želeč si, da bi bila nekoč zavestno udeležena pri svojem spočenjanju; nekoč je bila, tako je domnevala, spočeta v tej veliki postelji.

Velikokrat so vsi trije spali v njej: mama na sredi, tatko na levi, punčka na mamini desni strani, najdlje od vrat. Kadar je prišel na obisk kdo, ki so ga bili posebno veseli, so ga dolgo časa silili, naj ostane čez noč. Moški je ležal na očetovi, ženska na mamini strani. Mama, vedela sem, da sem ženska, ker sem ležala na tvoji strani. Ti edina si smela ležati zraven tata. Če sem le mogla, pa sem se mimo tvojih stopal pretihotapila do njegovih toplejših. Komaj se spominjam teles, a še živo čutim toploto velike postelje.

Ko stoji pred zaklenjenimi vrati, je spet podobna otroku. Rada bi k mami. Hočem mamó. Mama! In ne da bi še kaj razmišljala, se obesi na zvonec...

Nekje v globini stanovanja se zasliši hripav in šibak glas: »Kaj je? Kdo je?« Oglasi se ji in že se vrata odprejo. Tam stoji mama in se jezi: »Kaj rogoviliš? Kaj tolčeš po vratih in zvoniš.« hkrati pa že obrača lice proti Martinim ustnicam. Potem ji vrne poljub in se vrača v sobo, si slači haljo, odgrinja posteljo, da spet leže. Vmes hiti praviti:

»Tako rada bi vedela, če je res živela pri nas. Ponoči prav nič ne spim. Toliko razmišljam in se vseh spominjam. Tudi stvari, ki sem mislila, da sem jih pozabila. Stare matere pa se ne morem spomniti...«

Šele potem pazljivo pogleda svojo hčer in opazi bledico: »Si mislila, da je z mano kaj narobe? Nič naj te ne skrbi. Ne bom še umrla. Kopriva ne pozebe. Kako da si že danes prišla? Daj, lezi malo k meni, da se spočiješ.« In že se vrača k prejšnji temi: »Tako rada bi vedela, če je res živela pri nas!«

Pri nas bi lahko pomenilo staro stanovanje. Zamizim – ti ne moreš vedeti, ali te poslušam ali ne – in v mislih preštevam vse, ki so kdaj bili pri nas – vse tako ali drugače izgubljene ženske, ki so prihajale k tebi po tolažbo ali samo zato, da si jih zbrano poslušala in povedala kakšno dobro besedo.

A ni to. Kakor že nekaj časa se spet vračaš v rojstno hišo. Kje, mama, si po vseh teh letih prvič slišala, da je tvoja stara mati živela z vami, v isti hiši? In kako je mogoče, da se je ti ne spominjaš? Sploh se je ne moreš spomniti? – Lojzka, sestrična po materini strani, ti je povedala. Preprosto, kot bi šlo za nekaj, kar obe že celo življenje vesta, je omenila vajino staro mater. Ona je seveda ni poznala; le kako bi jo, če je pa živela v drugi vasi pri svoji najstarejši hčeri, to je pri vas. In tako, mama, so se z nezmanjšano močjo in žalostjo vrnila tvoja otroška leta. Skoraj sedemdeset let po smrti svoje matere si prvič slišala omeniti njeno mater.

Praviš mi, kako sta s tvojo ljubo mamó zvečer zmolili Sveti angel varuh moj, potem pa molčali. Ali pa se je mama jezila na starejši hčeri, ker sta šli plesat. Ti, ki se z ljubeznijo spominjaš najmanjše podrobnosti iz vajinih pogovorov in si v spominu shranila njen beli obraz, ozek nos in mehke temne lase, ti, ki nisi pozabila niti njenih zatiščkov na podplatih in kurjih očes na mezincih, nisi nikoli ničesar slišala o njeni materi. Še njenega imena ne poznaš. Ne groba na pokopališču.

Medve nisva nikoli skupaj molili, mama. A nekaj podobnega pobožni zbrano sti je zdaj med nama. »Prosim te, mama, samo pet minut me pusti pri miru, da zadremujem in si spočijem od vožnje. Vsaj pet minut, da pridem k sebi.«

Vendar Marta ne počiva. Takoj začne računati. Izhodišče je mamina starost.

Njenim 79 letom jih prišteje 13 za najstarejšo sestro. Prababica je morala živeti pri njih v času med obema rojstvom. Pokojna teta je ni nikoli omenila, ker se ji ni zdelo potrebno, mama pa se je ne more spomniti, ker je gotovo umrla kmalu po njenem rojstvu, v času, kamor njen spomin ne seže več.

Marta se zboji, da so se za prababico zabrisale vse sledi. Potem pa se domisli rešitve in je tako vesela, da ne more zadržati vzklika: »Kristina! Teta Kristina! Tvoja sestrična, mama! Če kdo, potem se bo prababice spomnila teta Kristina. Če je tvoja stara mati res živela pri vas, jo je morala kdaj videti. In otrok si vse zapomni! Mama, greva! Greva takoj! Takoj zdajle te odpeljem!«

»Ne morem. Tako utrujena sem. Tudi ti si slaba.«

»Kaj govoriš neumnosti! Dobro se počutim.«

»Nekaj mi spet prikrivaš. Vidim te, kako si bleda.«

»Zakaj spet! Nikoli mi nič ne manjka!«

»Ne, ne, vem, da bi me rada pomirila. Kaj te boli?«

Morala bi si izmisliti kakšno bolečino ali bolezen in se potožiti, da bi jo mama lahko tolažila. Če pove po resnici, da je z njo vse v redu, bo s tem sprožila neskončne pripombe. Če bo čisto tiho, če ji neha odgovarjati, pa bo tudi mama umolknila. In res mama popusti in odneha, vendar od zdravja preide k njuni drugi vroči temi:

»Spet preveč delaš. Vedno preveč delaš.«

»Rada delam. Sploh mi ni težko.«

»Ženeš se, saj vem. Ko bi bilo vsaj kaj vredno, ko bi ti plačali, kakor se spodobi. Koliko zaslužiš?«

Odveč bi bilo nadaljevati večno enako razpravo, koliko dela in da se to ne spleča, zato se zlaže, da zasluži veliko več. Mama nikoli ni razumela, da mora delati, in še manj, da je med nujnim tudi veliko prijetnega. Sploh pa, čemu so potrebni vsi ti pogovori! Vse so samo besede, besede... Mama ji nikoli ni odvzela nobenega dela. Celó ko je bila otrok, je vedela, da ga bo morala prej ali slej opraviti.

Nikoli ni hotela razumeti... Saj bi, če bi Martin trud ozarjala ljubezen do družine in bi ves čas v službi mislila samo na to, kdaj se bo vrnila domov k otrokom. Le gospodinjsko delo je imelo za mamo poseben, sakralen pomen, da bi mogel človek kaj narediti zase, pa je bilo zunaj njenega razumevanja. Sebe bi smela ženska, še posebno mati, razveseljovati samo posredno – tako da bi napravila nekaj za druge. Potem bi bili vsi srečni in bi jo imeli še bolj radi. In ona bi bila srečnejša...

Razveseljovati druge je bila mamina najvišja dolžnost in največje veselje. Spomni se, kako ji je ugibala želje. Še preden jih je Marta izrekla, je mama vedela, kaj si želi, in jih skušala izpolniti. Ampak čigava želja so bili poškrabljeni prtički, živopisane zavese in poriban pod? Komaj sem jih opazila, a kako sem te s tem prizadela!

Saj nisi nikoli hodila za menoj v sobo. Moja omara je bila v takem neredu, da so se iz nje usuvali celi kupi knjig, ko sem odprla vrata. Nikoli nisi brskala po mojih rečeh. Prepričana sem, da nisi prebirala mojih pisem. A vseeno sem vedno imela občutek, da se ne morem niti premakniti, ne da bi ljubeče oči oprezale za mojimi gibi in mi govorile: »Vem, kaj je zate najbolje. Pri meni ostani. Tu si najbolj varna.« In pri tem se nisem nikoli ničesar bala. Tebe je bilo strah in si potrebovala ljudi okoli sebe. Ali pa te ni bilo strah in si jih potrebovala kar tako.

Takoj si opazila vse, kar je bilo narejeno zate, jaz pa si nisem več upala želeti, saj si mi izpolnjevala celo želje, ki jih nisem imela. Tudi o delu nisva mogli govoriti. Takoj bi mi začela prigovarjati, da preveč delam in nimam časa za nikogar. Prepriče-

vala bi me, da je škodljivo vsako delo, pri katerem nisi ti zraven. Si zato tako nezaupljivo poizvedovala, kakšno delo je in koliko zaslužim? Nikoli se ti nisem mogla potožiti, ker bi mi gotovo rekla, »Ah kaj, kar pusti,« čeprav obe dobro veva, da ni mogoče. Na tak način tolažiš samo ti, mama. Vsakokrat me razjeziš. Potem sem potolažena, ker sem jezna.

Zakaj tako zelo potrebuješ človeško bližino, da ti je ni nikoli dovolj? Živeli ste pretesno drug ob drugem in bi se morala nasititi ljudi. Spala si najprej skupaj s sestrama in potem z mamo. Nikoli sama. Umivala si se v prostorčku zraven veže; le zavesa te je ločevala od pogledov. Mir si imela samo, če je bilo že tako pozno, da so vsi odšli spat. Zaveso so te spremljale tudi v novo stanovanje, da si z njimi namnožila prostore.

Kako pozno si prišla na svoje. Stara si bila več kot trideset let, ko si se poročila in si prvič smela kaj zakleniti. Polna čiste ljubezni si spletala gnezdo v stari zanikrni hiši. Mama, kako si se počutila, ko ti je na eni strani tulil tuj otrok, na drugi pa preklinjal drugi sosed? Utesnjena med obema družinama si kar naprej spreminjala velikost, obliko in namen prostorov. Imeli smo samo kuhinjo in spalnico ter med obema hodnik – poleti si ga pregradila z zaveso ter tako spremenila v kuhinjo, le-to pa v dnevno sobo. Za zaveso smo se ob sobotah kopali v velikem lesenem škaflu.

Tam me je nekoč presenetil sosed. Otrdela sem in trenutek zatem zbežala v kuhinjo. Ko sem ti zgrožena pravila o tem, se sploh nisi vznemirila. Smejala si se mi: »Obrnila si se? Da si mu pokazala tudi svojo zadnjo plat? Da te je videl od spredaj in od zadaj? Tako je prav.«

Take stvari te niso ne jezile ne žalostile, ker so bile tvoje žalosti usodnejše: »Šele ko sem rodila tebe, sem prebolela mamo,« si mi večkrat rekla. – Kako se motiš, mama. Že zdavnaj sem te zapustila in vedno znova te zapuščam.

Mislím, da zadnja leta bolj kot v svojem mestnem stanovanju spet živiš v domači hiši, kakršna je bila, preden so jo prezidali, in jo naseljuješ z nekdanjimi prebivalci. Oživila si bratce, ki so se rodili med plešočima sestrama in teboj ter vsi štirje umrli v najnežnejših letih. Dekliška soba v vaši hiši, mama, je bila zimska, z belimi rožami na oknih. Strupen mraz grize skozi špranje v podu, ledena sapa diha iz sten. Tam spita v postelji s sestro, ki je potem, ko ti je umrla mama, postala tvoja druga mati; nastarejša sestra se je z možem preselila v mamino toplo sobo.

Tvoja druga mati ni mogla brez moških, čeprav je z njimi imela smolo: prvi mož jo je na tvojo nesrečo odpeljal v Argentino, drugi jo je na njeno nesrečo privedel nazaj... Dokler je bila doma, pa se je, šaljivka, rada norčevala iz vsega. Nekega dne si je oblekla mamino temno obleko in te v mraku pričakala sede ob mizi; tako sklonjena ji je bila čisto podobna...

Veliko let kasneje sva s tatom spala v isti sobi. Bila si v bolnišnici in prišel me je iskat, da greva k tebi na obisk. Ponoči sem se zbudila, ker me je tiščalo lulat. »Kaj bi hodila iz hiše na stranišče,« mi je rekel. »Saj lahko kar skozi okno.« Potem je še tata napravil enako... Takrat sem prvič pomislila, da je moškím v življenju laže, ker imajo lulčka.

Od čepenja na okenski polici me je zazeblo v noge in dovolil mi je leči k njemu. Očetovo veliko telo je bilo zmeraj toplo. Bolj se spominjam njegovega kot tvojega pestovanja. Ampak, mama, kdaj sta seksala? Nikoli nisem videla nič takega, da bi sploh pomislila na to – kvečjemu poljub za novo leto ali rojstni dan. Pa si me presenetila: »Tvoj oče je cel moški,« si ponosno rekla. In si pričakovala od mene, da ti bom vrnila s kakšno zaupnostjo o svojem.

Nikoli se ne bi mogla pogovarjati o očetovi možatosti, mama. Zame je bil vedno brez spola. Da je moški, sem vedela samo po tem, ker nisem ležala pri njem.

Bil je sramežljiv, vedno spodobno oblečen, kvečjemu v kratkih hlačah ali včasih v kopalkah. O njegovem spolu se je govorilo samo namigovalno. Bil je popolnoma drugačen kot midve, mama. Ti pa si bolj kot razlike iskala med nama podobnosti. Prav od blizu si me ogledovala in ugotavljala: očetove oči, stopala in drža. Potem sem tudi jaz opazovala obliko njegovih prstov. Bala sem se, da se tudi meni obljublajo vraščeni nohti na nožnih palcih. Raje bi bila čisto podobna tebi, ker si lepa in te ima tata zelo rad.

»Tvoj oče je bil cel moški,« si večkrat ponovila, kot bi hotela povedati še kaj več. Mama, nikoli se nisem mogla s teboj pogovarjati o takih rečeh in sploh ne z nikomer. Samo z moškim v največji bližini. Kako bi si zdaj zaupali skrivnosti med moškim in žensko, ko pa si me vedno zadrževala in svarila:

»Hudobni so. Izkoristijo te in pustijo.« Takrat sem že vedela, da ti ne smem ničesar povedati, ker mi boš spet zaprla vrata. Si mislila, da mi z nobenim moškim na svetu ne bo tako lepo kot s tabo, nobeden ne bo dovolj dober zame?

Pa nisi bila nikoli ozkosrčna. Imela si poseben dar, da si odkrivala nenavadne in nesrečne ljudi, še posebno ženske s pretresljivimi usodami – take, ki niso živele tako previdno kakor ti. Brez moraliziranja, z velikim sočutjem in razumevanjem si mi pripovedovala njihove zgodbe. Zakaj bi bila jaz previdnejša, mama? Imela sem dovolj moči, da sem spet in spet poskušala, in imela sem najboljšo obrambo – pozabo. Ti pa mi ne bi dovolila pozabljati. Bila si spominska knjiga z vsemi mojimi napakami in razočaranji. Kako bi mogli biti prijateljci! Zamudili sva čas za ljubezive, dokončne, razgaljene zaupnosti!

Začelo se je že veliko prej. Ko sem prihajala z dvorišča in si me tolažila: »Kar doma ostani. Saj veš, da nimaš nobene prave prijateljice.« Seveda ne. Postavljala sem jih ob tebe, tebi pa nobena ni mogla biti niti podobna. Kdo bi mogel biti tako pameten in nesebičen kakor ti.

Ničesar nisi pozabila in zdaj si nama ponovno oživila preteklost, razžarjeno od močnih doživetij. Razgrebala si boleča mesta in iz življenjskih odrgnin in ran si črpala svojo moč: Poglejte me, kaj vse sem že prestala, pa sem še živa. Zato sem živa. Kdaj si se naučila tudi najinemu odnosu dodajati grenkobo? Si mislila, da bi me sreča odpeljala predaleč stran? Ti si lahko ostala navezana na svojo preteklost samo z bolečino in prenesla si jo na vse odnose v svojem življenju.

Kakšen moški bi te mogel razumeti. Tvoj mož te je. Odkrival je ljubezen za muhavostmi in sprenevedanjem, za sitnobno željo po tolažbi in ljubezni. Mislila sem: Ali to pomeni biti ženska? Jaz nisem taka. Ne morem biti taka in nočem.

Pri vsem tem pa si bila nemoško celovita in jasnovidna. Nisi vedela, da Jugoslavija ne meji na Švico. Si sploh kdaj pogledala na zemljevid sveta, ti nekdanja piflarica, odličnjakinja na vaški šoli? Vseeno si razumela bistvo vsega, kar se je godilo po svetu. Ko je tvoj predsednik začel obiskovati tuje državnike in so bili vsi radijski sprejemniki polni novic z njegovih potovanj, časniki pa so prinašali fotografije s cvetjem posutih ulic v Aziji in Afriki, si rekla, kot da si bila zraven, ko so načrtovali njegovo pot: cel svet bo spraval skupaj – revne proti bogatim. Nič nisi ugibala. Takoj si vedela. Ne, zemljepis ni bil zate. In zgodovina tudi ne, saj te niso zanimali posamični dogodki. Z enim samim pogledom si zajela preteklost od Rimljanov ali od faraonov dalje in si v njej zagledala, kako velike ribe žrejo majhne. Takrat in zdaj. Vedno je bilo tako in je še vedno.

Groza me je bilo, kadar si zame predvidevala kaj slabega in jasnovidno razgrinjala pred naju mojo prihodnost. Tolikokrat se je uresničilo tvoje prerokovanje, da bi se moglo spet in spet. Nočem skovikanja, mama! Ko bi me vsaj naučila

lagati se, mama! A vedno povem, kar mislim. Ti pa sebe prepričaš, da misliš, kar čutiš. Vselej postavljaš čustvo nad resničnost.

Zakaj si vedno govorila, da sem srečen človek!

Danes se bom vrnila v tvoje nesrečno otroštvo. Morda tam kaj najdem, kar te potolaži in poteši. Pridružila se bom dolgi vrsti žensk pred sabo. Sem res tako drugačna, kot ste ve, ali me od vas ločuje samo to, da nisem znala, nisem hotela, mi ni bilo treba toliko trpeti?

Ko odhaja na pot in zapira vrata, se zave, da bo (že spet) naredila prav tisto, kar si mama najbolj želi, čeprav jo je (spet) prepričevala, da ni treba.

Vozi se z avtom po poti, ki jo je neštetokrat prekolesarila. Kotičke Vipavske doline pregleduje tako skrbno kot mama predale v omarah. Dan v stanovanju, če sta bili z mamami sami, se ji je zdel zmeraj predolg; ko sta obiskovali mamine prijateljice po vaseh v dolini, ko sta hodili po prej neštetokrat pripovedovanih krajih, pa se je čas drugače izmeril. Za mamami je bilo vse tako živo, kot bi se bilo zgodilo včeraj.

Celo življenje se je bala, da jo bojo zapustili vsi, ki jih ima rada, vendar se nikoli, res nikoli ni bala ničesar drugega, ker »Pošten človek se mora vselej odločiti za tisto, kar je prav, in pravica prej ali slej zmaga.« Tako je mama ravnala v tistih štirih vojnih letih in v času pred njimi. Verjela je maminim zgodbam – bile so vsaj tako resnične kot zgodovina. Kaj zato, če resnica ni bila ena sama. Bilo je veliko zgodb in če niso bile vse usklajene, pomeni, da so resnico sooblikovali različni ljudje. Pripovedovani dogodki so bili križišča različnih doživljanj.

Veliko let je sestavljala zgodbe... V knjigah so dogodki povezani v verigo vzrokov in posledic; kar vidiš jih, kako zrastejo drug iz drugega. Ljudje pa se srečujejo na križiščih poti. V življenju stvari sploh niso premočrtne.

Na takem križišču se je Marti povsem nepričakovano razkril košček tetinega življenja. Tista vesela sestra, ki je plesala, tačas ko si ti, mama, pridna punčka, sedela na postelji in sta z mamami molili; teta, pred katero sva trepetala z očetom, ko sva zarotniško lulala skoz okno v njeni hiši; ženska, oblečena v črno vsa leta, kar sta ji umrla mož in sin – doma je tožila o številnih nujnih opravkih, v resnici pa je v mestu obiskovala svoje prijatelje. Tako je Marti povedal tetin prijatelj zdravnik, ko se je mimogrede ustavila v njegovi hišici ob glavni cesti in sta prvič po dolgih letih malo poklepetala:

»O ja, še vsa leta je hodila k nam. Dali smo ji ključ, da je prišla, kadar je hotela. Prihajala je nepričakovano. Večkrat nam je kaj skuhalo, da smo dobili pripravljeno, ko smo prišli iz službe domov. – Tudi v Ljubljano. Tam pa je uživala. Šla se je gospo, pravzaprav tovarišico. Pripravila me je do tega, da sem jo peljal v Slavijo. In tam je bila glavna – Primorka, partizanska mati.«

Oj, kam si šla! Kod sem takrat hodila, da te nisem nikoli srečala. V Ljubljani sva hodili druga mimo druge: jaz na predavanja, ti, teta, pa po hotelih! A kako je tvoj doktor sploh mogel zapustiti sončno Primorsko. Zakaj je takrat odšel?

»Kakšni ljudje! In koliko pijancev! Prideš nekam, kamor so te poklicali pod nujno, pa najdeš vse pijane – celo družino. Kako bi vedeli, kdo je bolan, saj sploh ne vejo zase. Nisem več prenašal tega in sem šel stran.«

Kje je kotiček doline, da je ni kdaj zvalil z neustavljivo močjo, da se je ustavila med vožnjo mimo? Zdaj se vozi z avtom, pa ni nič drugače kot nekoč s kolesom – od ene rože do druge. Martino otroštvo in mladost sta se iz sončnega danes spogledovala z jutrišnjim dnem.

Zdaj še živi za danes in jutri in malo tudi za včeraj. Spominčice blizu Loga – tako lepe kot na akvarelih. Pljučniki blizu križišča za Zemono – veliki in dišeči kot v kotu na vaškem pokopališču. Njive cvetoče ajde – golobje oči v Murnovi pesmi.

Požete njive – s Prežihovo babico na ajdovem strnišču. Cerkev v Budanjah kot na sliki v tetini hiši.

Vožnja s kolesom, ko so vzbrsteli topoli. Kje vse se ni sprehajala s fanti, ki je bila vanje smrtno zaljubljena . . . Katere hiše si je izbrala, da je živel v njih, ko so čakali na večje stanovanje, v katerem bo končno imela svojo sobo . . . Pred dvorcem na Zemonu se je med počitnicami igrala z otroki. Pri teti Veri v Vipavi mimogrede kaj pojedla in se pomenila o knjigi, ki sta jo nazadnje prebrali. Koliko prijateljev je po dolini in s kom vse so imeli sorodniške stike . . .

S teto Kristino pa bo težko. Niso se toliko žlahtali, da bi skupaj delali, nikoli niso pri njih spali. Niso si pripovedovali in nimajo skupnih spominov.

Ko pride v vas, gre takoj in medias res – k njej, to je v hišo, kjer se je rodil Martin stari oče. Prijazna tetka, mamina sestrična po očetovi strani, hči njegove sestre; pri devetinosemdesetih letih zdrava in bistra, danes, ko je lepo vreme, pa celo dobro sliši.

Marta vstopi, kot da ni nič posebnega, pozdravi, povpraša po zdravju in kako letos kaže letina. Teto Kristino najde, ko s kromovim praškom drgne štedilnik, da je že ves platinast in zlat. Ne pusti se motiti pri svojem poslanstvu. Z njo se bo mogoče pogovarjati šele potem, ko bo delo opravljeno in roke čiste.

Nič ne ovinkari – kar naravnost jo vpraša: »Teta Kristina, moja mama bi tako rada vedela, če se spominjate njene stare matere. Ste jo kdaj videli? Se je spomnite? Mama se ne more spomniti.«

Odkritje stare matere je mamu pretreslo, za Kristino pa ni nič posebnega: »Seveda se ne more spomniti, saj še ni bila na svetu. Jaz pa se dobro spomnim – sem bila zraven, ko je umrla!«

»Kako da so vas pustili k njej?«

»Saj je umrla na dvorišču.«

Teta Kristina pripoveduje, kot bi se zgodilo včeraj, ne pa pred osemdesetimi leti: »Prijela je za kljuko, da bi stopila v hišo. Pa ne more odpreti vrat. Nekaj jih potiska nazaj proti njej. 'Kdo tišči vrata, da jih ne morem odpret,' je še rekla. Potem je padla dol in umrla. Sploh ni bilo nobenega za vrati, le ona ni imela niti toliko moči več, da bi jih odprla.«

Za vrati stoji tisto . . . Kje je Marta to slišala? Tako je bilo: Marta sedi v kuhinji, ko nekdo potrka na njena vrata. Ne ve, zakaj ji je tako tesno pri srcu. Strah jo je, pa se naredi, da ničesar ne sliši. Trkanje postaja močnejše. Steče k vratom in se scela nasloni nanje. Pod prsmi in trebuhom zaznava, kako se stresajo. Ve, da je zdaj vse odvisno od nje: ali ji bo uspelo preprečiti, da tisto ne bo vdrlo v sobo . . .

Ko so se začela lomiti vrata, se je zbudila in se takoj spomnila, kje je brala o podobnih sanjah – v Vojni in miru jih je sanjal Andrej Bolkonski.

» . . . vstane in gre k vratom, da bi jih zapahnil in zaklenil. Vse je na tem, ali jih bo utegnil zakleniti ali ne. Gre, hiti, noge se mu ne premikajo; ve, da ne bo utegnil zakleniti vrat, pa vendar krčevito napenja vse moči. In mučen strah se ga polašča. Ta strah je strah pred smrtjo: za vrati stoji tisto.«

En dan kasneje je umrl Martin oče. Vsa leta potem se je spraševala, kako je mogoče, da smo v sanjanju podobni drugim ljudem in celo literarnim junakom. Se tudi sanjati učimo?

Komaj sem te našla, prababica moja. Osemdeset let po svoji smrti si vzniknila iz teme, pa mi že zastavljaš velike uganke. Prišla si mi povezovat sanje, literaturo in resničnost. Stala si pri istih vratih kot Andrej Bolkonski v Vojni in miru. Res je, da si jih ti poskušala odpreti, on pa z zadnjimi močmi zadrževal, da bi ostala zaprta – oba sta se morala vdati veliko večji sili.

Ko sem nekoč v gimnaziji pisala seminarsko nalogo o Vojni in miru, nisem mislila, da mi bodo vrata med življenjem in smrtjo iz predsmrtnih sanj Andreja Bolkonskega desetletja kasneje napovedovala očetovo smrt. Mislila sem, da je vse samo naključno. V resnici pa so vrata že zdavnaj prešla v naše skupno vedenje. Celó življenje prehajamo iz prostora v prostor, menjavamo hiše, zvečer zapremo vrata, da jih zjutraj spet odpremo dnevno. Dokler ne pride dan, ko jih brezuspešno tiščimo, da bi ostala zaprta. Da še ne bi prišlo tisto . . .

Koliko smrti bi moral – je vsak od nas sprejel z jezikom, z vsem prebranim in s spominom svojega rodu, da bi – ja vedel, kaj ga čaka, ko bo tudi sam stal pred vrati. Martina prababica ni vedela. Zato je poskušala odpreti. Koliko smrti je preživela njena mama, da celo življenje trepetala pred vrati in se ozira na svoje življenje, kot da bi že bilo za njo?

Mama, kako dolgo boš še odganjala smrt z zavesicami vsepovsod po hiši? Je tudi tvoje življenje tako obešeno? Kam le? V veselje, mama? In moje?

Ti si doživela in pretrpela vse smrti, mama, zato tako dolgo živiš. Kaj bo z mano, ki se ji tako spretno izmikam celo, kadar sem s teboj, ki si že zdavnaj postala njena častilka? Smrt doživljam bolj v besedah kot zares. Sprejela sem tvoje obredno čaščenje prednikov, z literaturo spomine in sanjanje človeštva. Medtem ko se ti nastavljaš smrti, si sestavljam virtualne svetove. Mi bo to pomagalo razumeti misterije, kamor si ti vstopila za ceno trpljenja?

Vedno se pred nami širijo nova prostorja. Celó življenje hodimo med njimi in odpiramo vrata – vse do zadnjih. Bomo takrat vedeli, katera so: ali se življenju odpirajo ali zapirajo? Nam bo vse, kar vemo in kar smo se naučili, pomagalo pri odločitvi, ali je bolje odpreti – pustiti odpreti in oditi ali še ni čas?

Živi lahko govorimo o tem . . . Ampak kaj bo Marta rekla mami, ko ji bo pripovedovala o tem, kako je umrla njena stara mati? Bo mogla ostati pri skopih dejstvih ali bo segla v prostor sanj?

Prababico sta lahko našli edino skupaj z mamo. Kakor že velikokrat je naredila, kar hoče – želi mama in spet se je pokazalo, da bi sama hotela isto, če bi že prej vedela.